

1. melléklet a 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelethez

Javaslat a

„Sármonostor, Aba Sámuel király sírja”

[települési/tájegységi/megyei/külhoni magyarság] értéktárba történő felvételéhez

Abasár történelmi jelentősége

Az államalapítás idején a honfoglaló magyar nemzetségből származó Aba Sámuel, aki női ágon Szent Istvánnal is rokonságban állt Északkelet-Magyarország élére került. A királyi házzal való rokonságának köszönhetően Szent István halála és Péter király legyőzése után Sámuel megörökölhette Szent István koronáját és egész országát. Sámuel, Árpád-házi elődeihez hasonlóan maga is kiépítette saját uralkodói központjait, köztük Abasárt. Sámuel király bukásával azonban Abasár királyi központ szerepe örökre elveszett, helyette a későbbiekben az Aba nemzetség kultikus központjává vált, ahol a család tagjai nemzetségi monostort hoztak létre. Ebbe áthozták királyi ősük földi maradványait is. Ennek a funkcióváltásnak köszönhető, hogy míg az Árpádok korai központjaiban, Székesfehérváron és Esztergomban a későbbi nagy építkezések jórész eltüntették az államalapítás kori épületek nyomait, Abasáron Sámuel király korának művei konzerválódtak, így ma is feltárható és bemutatható módon érzékeltetik az államalapítás korának uralkodói központjait.

Sármonostor, Aba Sámuel király sírja és emlékhelye

Aba Sámuel a harmadik magyar király (uralkodott: 1041-1044) szoros szálakkal kötődik Abasár községhez. A magyar krónika tudósít róla, hogy meggyilkolása után, halála helyszínén eltemették, majd később kihantolták, és a csodálatos módon épségben maradt holttestet az általa alapított Sár monostorában temették el. A ma Abasár központjában fekvő Sár monostor romjainak régészeti kutatásai során kiderült, hogy az épület eredetileg udvarháznak épült egy centrális alaprajzú palotakápolnával, később azonban kolostorrá alakították, és szerzetesi intézményként a középkor végéig működött. Aba Sámuel sírját minden bizonnyal a kápolna ma még feltáratlan középpontjában helyezték el.

Aba Sámuel történetét elsősorban a magyar krónika tudósítása alapján ismerjük. A krónika által elbeszélte történetben Aba alakja 1041-ben tűnik fel amikor az ország főurai elégedetlenek lévén Péter király kormányzásával maguk közül királlyá választották Aba ispánt, aki Szent István király egyik nőtestvérének valamilyen rokona, feltehetően fia volt. A Szent Gellért legenda jóval később lejegyzett, ám valószínűleg hiteles hagyományra támaszkodó szövege szerint Aba ekkor a nádorispáni (*comes palatii*) tisztet töltötte be. A nádorispán, a német palotagrófnak megfelelő rang, az ország legfőbb bíróját jelenti. Péter király hozzá hasonlóan Szent István nőtestvérének gyermeke volt. Magas rangját is minden bizonnyal az Istvánnal való közeli rokonságnak köszönhetette, bár más ispánok, így Anonymus szerint Doboka és fia Csanád is valamilyen rokoni kapcsolatban álltak István királlyal, de az ő rokonságuk minden bizonnyal távolabbi lehetett. Sámuel minden bizonnyal az Istvánnal való, Péter királyhoz hasonló rokonságfok, és magas méltósága tette alkalmas trónkövetelővé.

Aba Sámuel királlyá választás előtti előéletéről gyakorlatilag semmit sem tudunk. A királyt azonban több szál is a XI. század első felében még igen nagy kiterjedésű Hevesújvár megye (a mai Heves,

Borsod, Zemplén és Abaújvár megyék területe) vidékéhez köti. Ilyen elsősorban az általa építtetett sári udvarház. Az egyelőre csak részlegesen feltárt udvarház a legkorábbi ismert királyi curia-épület Magyarországon. Eredetileg minden bizonnyal rezidenciális célokat szolgált, és valószínűleg csak Sámuel király holttestének ítení temetésével összefüggésben jött létre benne az Aba nemzetség monostora.

A megye túlsó végében álló Abaújvár építését a magyar krónika tulajdonítja Sámuel királynak. A hatalmas méretű kazettás szerkezetű fa-föld sáncokkal védett erődítmény, valószínűleg az egyik első ilyen típusú vár volt a korabeli Magyarország területén, de feltehetően szintén Sámuel királyhoz köthetőek, így Abaújvárral nagyjából egykorúak az 1042-1044 közötti német hadjáratok kivédésére emelt Nyitra, Moson és Sopron hasonló, de még nagyobb méretű várai is. A király 1044-ig sikeresen ellenállt a riválisát, Pétert támogató III. Henrik támadásainak, és ekkor is csak árulás következtében vesztett csatát vele szemben.

Aba Sámuelnek a Hevesújvár megyéhez való kapcsolatáról árulkodik a tőle leszármazó Aba nemzetségnek főleg erre a területre koncentrálódó birtokállománya is. Már 1067-ben, a ma Tiszakeszihez tartozó százdi szigeten magánmonostort alapító Aba nembéli Péter ispánnak a monostornak adományozott javai nagyrészt Heves-, Zemplén- és a szomszédos Szabolcs megyéből, valamint Békés és Pest megyéből származnak. Szintén a XI. század második felében keletkezett Domszló herceg adománya a pécsváradi monostornak, amely ugyancsak Heves megyei birtokokat említ. Magának Domszlónak a nevét őrizte meg a heves megyei Domszló falu is. Valószínűleg Aba Sámuel közvetlen leszármazotta lehetett Domszló herceg (címe is erre utal) és talán Péter ispán is. A nemzetség legtöbb ága a még évszázadokkal később is ezen a területen rendelkezett a legjelentősebb birtokokkal és Sár monostora is az ő tulajdonukban volt. Mindez azt valószínűsíti, hogy Aba Sámuel lehetett Hevesújvár megye első ispánja, alighanem még nádorispáni tisztsége előtt.

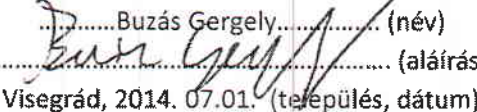
Míg a királlyá választott Aba Sámuel hátszágát az ország északkeleti része jelentette, addig riválisának Péternek a kötődései inkább az ország déli felével mutathatóak ki (ő építette a második pécsi székesegyházat és később ide is temették el, honfitársa, a szintén velencei Gellért csanád püspöke volt). Talán ezzel magyarázható, hogy Sámuellel szemben a délvideki főurak összesküvést szerveztek, amit Csanádon szörnyű vérengzéssel, ötven főúr legyilkolásával torolt meg a király. A megtorlás kegyetlensége azonban még többeket fordított ellene, így III. Henrik 1044-es támadása során Sámuel seregéből többen átpártoltak III. Henrik német uralkodó által támogatott Péter mellé, így árulás következtében Ménfőnél Sámuel vereséget szenvedett, majd saját földjére, a Tisza felé menekült, amikor valószínűleg Feldebrőnél saját emberei, akik valamiért neheztek rá, megölték. Bár a krónika szövege nem fogalmaz világosan, elképzelhető, hogy a korábban őt támogató pogányok végeztek vele, mert csalódtak a kereszténységhez ragaszkodó uralkodóban.

A következő években a hevesi térség valószínűleg a Béla herceg birtokába kerülő dukátus részévé vált. Alighanem Béla támogatásával, az 1050-es években épült fel Sámuel sírja fölé a feldebrői Szent Kereszt bencés monostor temploma, amelynek középpontjában reprezentatív sírkápolnát alakítottak ki a mártírhalál halt uralkodó sírja felett, amely körül a szent-kultusz kezdett kialakulni. Béla herceg számára fontos példakép lehetett Salamon király, mivel ő is szembefordult a német segítséget igénybe vevő királyi bátyjával, I. Andrással, ugyanakkor számára is fontos feladat volt a még mindig jelentős pogány hagyományokkal rendelkező északkeleti országrész krisztianizálása és konszolidálása. Béla 1060-ben bekövetkezett győzelme, majd három évre rá, váratlan halála azonban véget vetett Sámuel éledező helyi kultuszának, az Aba nemzetség pedig a feldebrői királyi monostorból inkább

saját családi monostorukba, Sárra vitette át ősiük nagy tiszteletben álló földi maradványait.

Abasár ma is Aba Sámuel király legfontosabb emlékhelye. A Bolt-tetőn részlegesen feltárt királyi udvarház és a belőle kialakított nemzetségi monostor ma is rejtja az egykori királysír maradványait, a középkori eredetű plébániatemplom pedig valószínűleg szintén jelentős Sámuel-kori részleteket őriz.

Készítette:

.....Buzás Gergely..... (név)
 (aláírás)
Visegrád, 2014. 07.01. (település, dátum)
(P. H.)

I.

A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/szervezet/vállalkozás) neve: Helyi Értéktár Bizottság Abasár

2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai:

Név: Buzás Gergely

Levelezési cím: 1118. Budapest, Gombócz Zoltán u. 8/a

Telefonszám: 20/5664509

E-mail cím: buzasgergely@visegradmuzeum.hu

II.

A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése: Sármonostor, Aba Sámuel király sírja

2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása

agrár- és élelmiszergazdaság

egészség és életmód

épített környezet

ipari és műszaki megoldások

kulturális örökség

sport

természeti környezet

turizmus és vendéglátás

3. A nemzeti érték fellelhetőségének helye: Abasár, Bolt-tető

4. Értéktár megnevezése, amelybe a nemzeti érték felvételét kezdeményezik

települési

tájegységi

megyei

külhoni magyarság

5. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása

Az Abasár – Bolt-tetőn részlegesen feltárt középkori Sármonostor épülete Aba Sámuel harmadik magyar uralkodó (1041-1044) udvarházának és az abból még a XI. század folyamán kialakított bencés monostornak a romja. A monostor centrális alaprajzú templomában temették el véglegesen az 1044-ben meggyilkolt Sámuel király holttestét. A monostor a török háborúk idején pusztult el. Régészeti feltárása az 1950-es és 1970-es években végzett földmunkák után a 2006-ban indult meg. Temploma egy középső pillérekkel tagolt, eredetileg emeletes rotunda, amelyhez egy híddal téglalap alakú palotaépület kapcsolódott. Ez az épületet később két keskenyebb traktussal bővítették ki, és építették egybe a rotundával. Az épületegyüttes különlegessége, hogy ez a legkorábbi ismert királyi udvarház-épület a középkori Magyarország területéről, illetve a benne rejlő királysír is különleges jelentőséget biztosít számára.

6. Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett

Abasár legjelentősebb, országos viszonylatban is egyedülálló műemlékéről és történelmi emlékhelyéről van szó, amely a harmadik magyar király emlékét szolgálja. Abasáron egy olyan XI. századi uralkodói központ épületei és településszerkezete maradt fenn, amelyeket német és lengyel területekeről ismerünk, Magyarországon azonban ilyen épségben máshol még nem került elő. Abasár mai központja azonosítható a Sámuel király korából származó településsel.

7. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források)

http://mno.hu/migr_1834/aba-samuel-palotaja-388770

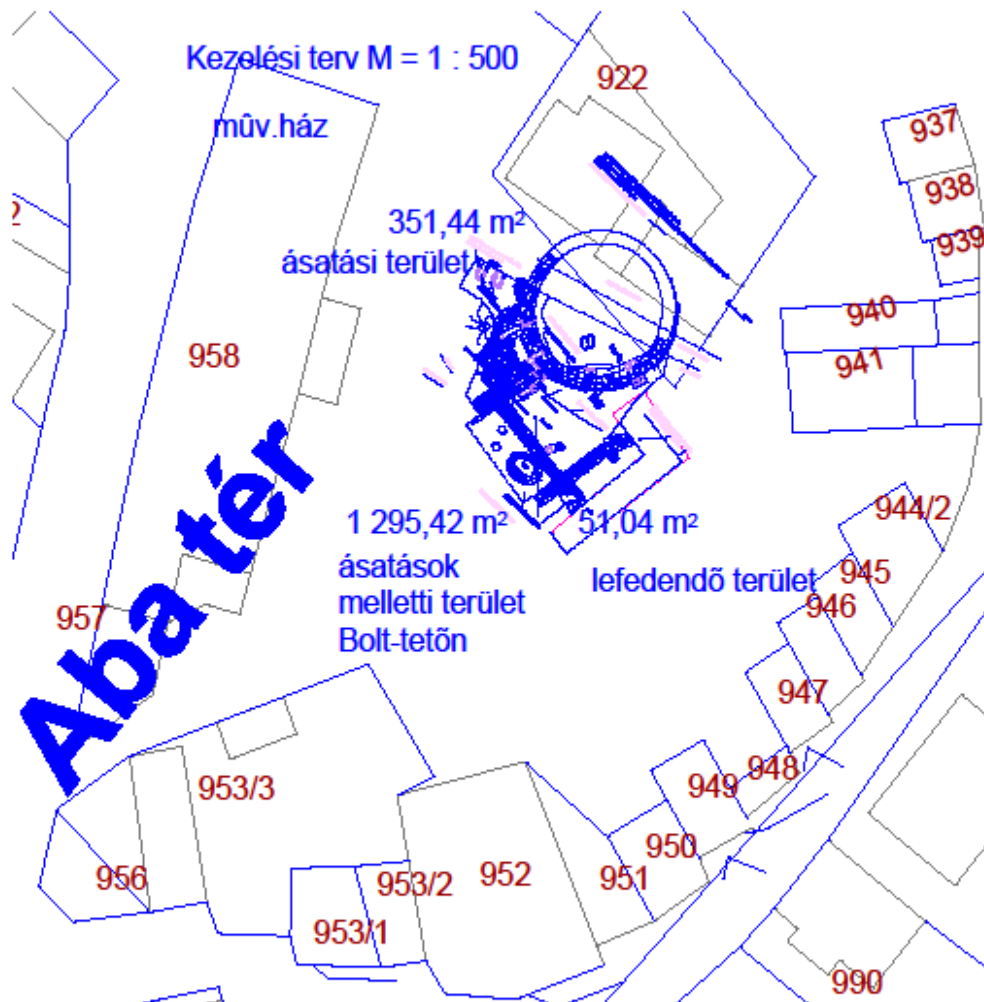
<http://archeologia.hu/templomtornyot-diszit-aba-samuel-sirjanak-reszlete->

8. A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe: -

III.

MELLÉKLETEK

1. Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális-dokumentációja

Ásatási helyszínrajz

1. Ásatások helyszíne

2. Ásatások helyszíne

3. Ásatások helyszíne

4. Ásatás falrészlet

5. Részlet a feltárt kútról

6. A feltárt rotunda részlete

7. Falrészlet

8. Az ásatás során feltárt Árpád kori pohár alja

A következő képeken ásatás helyszínei már lefedett állapotban:

9. Az ásatás során feltárt kút

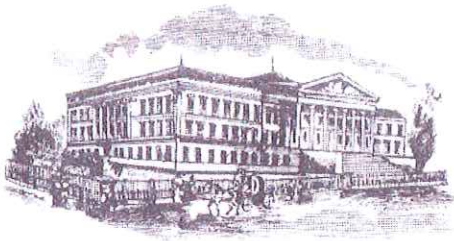
10. Feltárt Rotunda részlet

11. Ásatás helyszíne, falrészlet

- 2. A Htv. 1. § (1) bekezdés j) pontjának való megfelelést valószínűsítő dokumentumok, támogató és ajánló levelek**
- 3. A javaslatához csatolt saját készítésű fényképek és filmek felhasználására vonatkozó hozzájáruló nyilatkozat**

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM

Ungarisches Nationalmuseum Hungarian National Museum

TÁMOGATÓ NYILATKOZAT

A magyar államalapítás korának egyik meghatározó jelentőségű alakja **Aba Sámuel, a harmadik magyar király**. Bár csak rövid ideig uralkodott, mégis fontos alakja történelmünknek, mert Szent István király művének folytatójaként életét a független magyar állam megőrzésének szentelte. A harcban végül elesett, de emlékét az utókor megőrizte, sőt bizonyos jelek arra utalnak, hogy egy időben sírja körül a szentkultusz csírái is bontakozni kezdtek.

Végleges temetkezése helye az általa alapított Sár monostora volt, a mai Abasáron. A régészeti kutatások feltárták Abasár – Bolt-tetőn a középkori Sármonostor épületeit. A kutatások során nyilvánvalóvá vált, hogy a királyi temetkezőhely eredetileg királyi udvarháznak épült, még minden bizonnyal Aba Sámuel uralkodása idején, majd később az épületben alapított bencés monostorban temették el utódai a néhai király csontjait.

Aba Sámuel e nagy történelmi jelentőségű emlékhelye, **a középkori Sármonostor romja** két szempontból is egyedülálló jelentőségű a magyar történelemben. Egyfelől az építtető és itt eltemetett uralkodó személye miatt, másfelől pedig azért, mert az államalapítás korának ez az egyetlen ránk maradt és teljesen feltárható, bemutatható királyi udvarháza.

Őszinte öröömre szolgál, hogy e kiemelkedő értékeket hordozó helyszínt ezennel a Nemzeti Értéktárba és a hungarikumok sorába ajánlhatom.

Budapest, 2014. augusztus 20.

Csorba László
főigazgató

Petes Imréné
Abasár alpolgármestere
Helyi Értéktár Bizottság elnöke

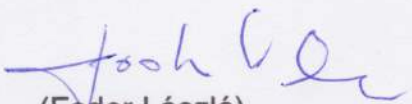
Kedves Petes Imréné!

(Nyilatkozat!)

Az Abasár Bolt-tetői ásatási anyagban szereplő, általam már leadott dokumentumaim, úgy az **Önkormányzat**, mint a **Helyi Értéktár Bizottság** számára, bármikor felhasználható, melyhez hozzájárulok. Így pl. a konkrétan kért "Helyi Értéktár Bizottság 1. sorszámtól 8. sorszámgig" megjelölt fotók és ásatási helyszínrajz (a fotókat is és a rajzot is én készítettem) felhasználásához is természetesen hozzájárulok.

üdvözlettel:

Eger, 2015. febr. 10.

(Fodor László)
régész muzeológus, kutató

NYILATKOZAT

Alulírott Vernyihegy Livia, mint a Dél-Máttra Közhasznú Egyesület elnöke, hozzájárulok, az Egyesület tulajdonában lévő „Dél-Máttra Értékei és Kincsei” című térségi hungarikumok fotógyűjtemény közül Abasár település fotóinak az Abasári-, Térségi- és Nemzeti Értéktárban történő teljes körű felhasználásához.

Atkár Tass-puszta, 2015. március 13.

Vernyihegy Livia
Vernyihegy Livia
elnök

Dél-Máttra Közhasznú Egyesület

